

John Benjamins Publishing Company

This is a contribution from *Del manuscrit a la paraula digital / From Manuscript to Digital Word. Estudis de llengua i literatura catalanes / Studies of Catalan language and literature.*

Edited by Manuel Pérez Saldanya and Rafael Roca Ricart.

© 2018. John Benjamins Publishing Company

This electronic file may not be altered in any way.

The author(s) of this article is/are permitted to use this PDF file to generate printed copies to be used by way of offprints, for their personal use only.

Permission is granted by the publishers to post this file on a closed server which is accessible to members (students and staff) only of the author's/s' institute, it is not permitted to post this PDF on the open internet.

For any other use of this material prior written permission should be obtained from the publishers or through the Copyright Clearance Center (for USA: www.copyright.com).

Please contact rights@benjamins.nl or consult our website: www.benjamins.com

Tables of Contents, abstracts and guidelines are available at www.benjamins.com

Algunes observacions sobre la ironia espriuana

Patrizio Rigobon

Università Ca'Foscari, Venezia

Resum

L'article estudia la ironia espriuana en algunes de les seves obres publicades durant la Segona República i la Guerra Civil (*Miratge a Citerea, Aspectes*). Per tal d'entendre'n millor el desenvolupament, s'han considerat també obres publicades durant les etapes posteriors (*Primera història d'Esther* i el conte *Tres sorores*) així com la relació entre ironia, humor i sarcasme. Segons el filòsof Ferrater Mora, la ironia és una actitud típica de les èpoques de crisi que amb dificultats arriba a ser humor en el cas d'Espriu. L'article s'ocupa també de la autoironia espriuana que està estrictament connectada amb l'actitud ètica de l'autor.

Paraules clau: Espriu, ironia, humor, sarcasme, Ferrater Mora, *Aspectes*, Perot Lolladre.

Some observations on Espriu's irony

Abstract

The article studies Salvador Espriu's irony in some of his works published during the period of the Spanish Republic and the Civil War (*Miratge a Citerea, Aspectes*). In order to better understand all his ideas about the topic, some other works published in the following years have also been considered (*Primera història d'Esther* and the short story *Tres sorores*). The relationship between irony, humor and sarcasm is also taken into account as far as Espriu's works are concerned. According to philosopher Ferrater Mora, irony is an attitude inherent to times of crisis and in Espriu it rarely ends up with humour. The article also deals with Espriu's self-irony which is closely connected to the author's ethical attitude.

Key words: Espriu, irony, humour, sarcasm, Ferrater Mora, *Aspectes*, Perot Lolladre.

1. Introducció

A l'hora d'escollir un títol per a aquest treball, em vaig plantejar un problema d'ordre "teòric", per dir-ho així, i un altre de caire més aviat pràctic. El tema que més m'interessava (i m'interessa) és la ironia a l'obra narrativa de Salvador Espriu dels anys 30, és a dir quan va començar la seva activitat literària, una dècada fonamental en la història d'Espanya del segle passat. Fa quasi vint-i-cinc anys Jordi Castellanos escrivia que es tractava d'"una de les dècades més desconegudes de la literatura catalana" (Castellanos 1991:69). Ara evidentment la situació ha canviat però encara queda molt per fer. Per tant, els treballs interpretatius, segons diferents punts de vista, són molt necessaris per entendre l'entelèquia de la literatura catalana d'aquells anys. D'aquí ve la necessitat d'un marc teòric que ens permeti aproximacions més o menys rellevants.

Linda Hutcheon al seu llibre, alhora teòric i pràctic, sobre la ironia observava com entre la meitat dels anys 80 i el començament dels 90, hi ha 1.445 entrades a la bibliografia de la MLA sobre ironia i que la majoria "of those 1445 entries are for articles about 'irony in...' some text or artist's oeuvre" (Hutcheon 1995: *Introduction*). Llavors vaig pensar que afegir un altre article sobre "la ironia a" no era productiu; calia, doncs, trobar una manera més específica, més atenta a la història de la literatura catalana del segle passat. No hi ha dubtes que aquesta història té, al segle xx, també uns trets privatis que, potser, determinen també l'exercici irònic de cada autor. Per aquestes raons un treball més, que faci servir les eines teòriques segons les modes del moment, que ens expliqués "la ironia a la tal obra d'Espriu" no ens ajudaria a entendre la seva evolució i el seu significat dins la història de la literatura catalana de les primeres quatre dècades del segle xx. Per dues raons: una de general i l'altra de més concreta. La primera deriva dels trets privatis esmentats que donen a la història catalana (també literària) una identitat constantment en construcció i que sovint perilla; la segona és que el coneixement de l'obra d'Espriu no admet ni tan sols ignorància parcial. Com observa Olívia Gassol, "la referència, com sempre, hi és amagada i només desxifrabable previ coneixement profund de tot el seu [d'Espriu] univers literari", de tota l'obra fins a "pràcticament tenir-la memoritzada" (Gassol 2005:70). D'altra banda, el mateix Espriu ha exhortat múltiples vegades, fins i tot els darrers anys de la seva vida, a no oblidar "el caràcter cíclic i en espiral que h[a] procurat [...] que marqués la [s]eva aplicació literària" (Espriu 2013b:684). Puix que nosaltres no tenim encara aquesta mena de coneixement de l'obra espriuana, algunes de les nostres conclusions podrien canviar amb el curs del temps i amb el progrés de les lectures. Aquest treball s'ha de considerar, per tant, com una proposició modesta i puntual.

2. La ironia espriuana

Com s'ha observat ja moltes vegades, a l'obra de l'escriptor hi ha moltes referències directes a la ironia i potser la més directa és a *Miratge a Citera* del 1935 (Gassol 2005:63-64; Pérez Escalera 2005:169 i ss.; Espriu 2013a:258) encara que no hi aparegui una "teoria" ni tan sols una anàlisi pregona –filosòfica, retòrica i àdhuc política– d'aquest terme. Durant els "anys d'aprenentatge" a l'obra narrativa podem trobar una utilització rellevant de la ironia (Pla potser no estaria d'acord). A Salvador Espriu se li podria aplicar el que ell mateix escriu, l'any 1953 (i revisa l'any 1980), sobre Josep Pla:

sent un temor potser excessiu al ridícul [...]. I procura d'escamotejar-nos el seu lirisme, o almenys disfressar-lo amb una amenitat sense eclipsis, cínica, garneu i sorneguer a estones, però sempre carregat d'un accent tan personal, que descobrirà de seguida, a qui el llegeixi amb el mínim que postulen ell i la seva obra, les autèntiques arrels del seu sentiment. (Espriu 2013b:179)

Evidentment, no tot el que diu Espriu sobre Pla pot aplicar-se també al nostre poeta i narrador, potser ni tan sols l'"amenitat sense eclipsis", i els trets irònics espriuans deriven molt ràpidament en el sarcasme i el grotesc que reduïxen considerablement l'espai de l'amenitat, però sens dubte, malgrat moltes vacil·lacions, hi ha notables coincidències. Ens semblen molt encertades les paraules de Xavier Bru de Sala¹, que ajuden a comprendre els aspectes més contradictoris de la ironia i de l'humor d'Espriu, "un carbó [...]" –segons Bru de Sala– "dotat d'un prodigiós i irrefrenable sentit de l'humor" (Guillamon 2013:9), però també i alhora, un home que havia heretat el calvinisme de la mare o, com va escriure el mateix poeta, "una rigorosa i no gens hipòcrita ortodòxia catòlica romana, però calvinista en els abismes del subconscient" (Espriu *apud* Guillamon 2013:8).

Pel que fa a l'ús i la interpretació de la ironia espriuana, com a mínim als anys 30 –període que ens interessa més–, i d'una part molt important de la tradició literària catalana, potser caldria també referir-se a una obra de Josep Ferrater Mora, *Les formes de la vida catalana*. Obra molt coneguda a Catalunya, quasi un clàssic de l'entelèquia catalana. No puc dir amb seguretat que Espriu hagués llegit aquesta obra després de la seva primera publicació l'any 1944, ni tan sols hi ha cartes escrites d'Espriu al seu autor (com sí que n'hi ha moltes amb diferents personalitats catalanes coetànies) a l'Arxiu Ferrater Mora de la Universitat de Girona, però crec que la forma irònica tal com

¹ "Tot i això, Espriu, que destaca en un altre indret l' 'ànim negre com el carbó' de la mare, es descrivia a si mateix amb aquestes paraules: 'Sóc un carbó, però m'agrada molt riure i fer riure'" (Xavier Bru de Sala *apud* Guillamon 2013:8).

afirma Ferrater Mora a l'obra citada, té molt a veure amb la ironia que fa servir *Esprui* durant tota la seva trajectòria intel·lectual:

he assenyalat que la ironia és, en general, una actitud pròpia de les èpoques de crisi [...]. Però el predomini de la ironia en aquelles èpoques ens demostra que la seva funció és encobrir la desesperació. El català no podia defugir aquest viure desesperat, tant per la seva participació en el viure crític del món hispànic com per la seva inserció en l'existència mediterrània...[...]. La possessió de la consciència vigilant significava ja que el català viu en crisi durant tots els instants de la seva història i no sols en aquells moments que solen anomenar-se particularment crítics. Ara bé, l'adopció de la ironia per ocultar la desesperació permanent significa l'adopció d'una actitud que podrà ultrapassar el primitiu estat desesperat. (Ferrater Mora 1980:98-99)

Naturalment es tracta d'una aproximació filosòfica i històrica que potser no centra l'objectiu d'explicar el cas concret de la ironia *espruiana* a algunes obres del anys 30, però crec que la seva presència, molt accentuada a les obres esmentades, significa alguna cosa més enllà de les teories. Estic pensant en una narració com ara “Santa Caritat i el senyor Perot Lolladre” que forma part d'*Aspectes* (1935) on a l'entrellat de les referències literàries barroques, a la càrrega de sàtira política, s'afegeix un sarcasme que conviu perfectament amb la textura irònica de la narració. El text s'obre amb una citació de Quevedo de *La cuna y la sepultura* on llegim, entre d'altres idees, “Muchas limosnas has dado, y la limosna mata la culpa” (*Esprui* 2013a:233), que ja és tot un programa per a un “empresari” (entre cometes!) que ha fet els diners robant, segons diu la gent, “i tocant el ram de les gomes” (*Esprui* 2013a:233), un senyor que pot ser republicà o monàrquic segons convingui al país i, naturalment, a la seva butxaca. La narració comença amb una estampa molt barcelonina de la (una) crisi:

El senyor Perot Lolladre anava de pressa pel carrer. Era un dia fred, plujós, amb un remot ritme de bombes. Avui planava damunt Lavínia, aquella ciutat xiroia i plebea, un inconcret ambient d'inquietud. (*Esprui* 2013a:233)

En aquest text hi ha sàtira política, com ho demostra el personatge del “modèlic comunista” o sigui “l'inevitable apòstol burgès-comunista: menut, nerviós, d'un ascetisme refinat, epicuri vergonyant. Farcit, naturalment, de l'obligada cultura francesa” (*Esprui* 2013a:234). Però també hi ha un element grotesc molt marcat, que anticipa les narracions d'*Ariadna*. Quan el flequer rebutja la moneda de plom que Perot Lolladre, per fer veure que era generós, li havia donat com a almoïna al pobre captaire, hi ha un diàleg prou significatiu entre aquest i el forner:

— No en tinc cap altra, és tard i en aquest moment no en tinc cap altra. Doneu-me pa, feu-me. Què faran els fills? Us ho pregunto.

— No t'ho prenguis tan a la congestiva. Quants en tens?

— Nou.

— Jo, deu, et guanyo. De manera que què vols que et digui? Nou fills. Potser n'has fet un gra massa. (Espriu 2013a:237)

La Barcelona dels anys 20, com diuen alguns crítics (Pons 2013:138), però potser també dels primers anys 30, protagonitza, de fet, aquesta narració amb el seu rerefons de bombes, atemptats, inestabilitat política i pobresa. I “la mirada sarcàstica” (Pons 2013:138) deixa entreveure uns matisos irònics que tal vegada desestabilitzen els altres aspectes de retòrica literària:

El pobre se'n va anar amb la moneda de plom, per si la podia canviar. No té gens d'interès de saber si ho va aconseguir o no, perquè cal recordar que, al cap de poc, a Lavínia i a Konilòsia va guanyar, per un llegat mil·lenari, el senyor Perot Lolladre. I esperava el torn, caut i amatent, un homònim i, enllà d'enllà, una idèntica munió en renglera. I, dintre i fora, logomàquies i genials verbotats i, al capdavall, arreu del món, la definitiva transformació esponerosa en lluna. (Espriu 2013a:237)

Espriu, al mateix temps, ha capgirat el mite popular d'en Perot Rocaguinarda (o sigui, el Perot Lolladre que ha donat el seu nom a un carreró de Barcelona), el conegut robador que Cervantes cita, amb una visió molt positiva, romàntica, quasi compartint la idea d'un bandoler “compasivo y bienintencionado”, a la segona part (cap. LX) del *Quixot*.

3. Les relacions entre ironia, humor, sarcasme, sàtira i grotesc.

Quan al començament m'he referit als plantejaments d'ordre “teòric”, em referia també al tema de la relació entre ironia, humor, sarcasme, sàtira i grotesc. Si bé és cert que els conceptes han estat treballats d'una manera tan detallada que ara quasi no es poden admetre ambigüitats, també és veritat que hi ha una mena d'axiologia o, com a mínim, de taxonomia entre aquests conceptes. Esbrinar el valor de cadascun d'ells pot ser molt útil des del punt de vista de la recepció efectiva d'aquestes narracions espriuanes. Molts crítics pensen, per exemple, que quan la ironia perd l'equilibri de la seva substancial ambigüitat es corromp i decau en sarcasme. Aquesta és l'opinió, per exemple, d'Emanuele Banfi: “[n]ella ironia tutto si gioca su un equilibrio instabile, su strategie ‘di sospensione’. Quando tale equilibrio viene meno, quando la ironia si disambigua, essa diventa incomprensibile

e scade nel sarcasmo o nell'invettiva" (Banfi 1995:39).² Vull precisar que aquesta valoració no podria comptar amb l'aval de molts especialistes i teòrics, sobretot de l'àmbit anglòfon, que parteixen de la idea ben senzilla que: "[i]rony is generally said to differ from sarcasm in this particular, that the sarcastic statement is ostensibly sincere, though it, too, is coded with some mark of peculiar emphasis" (Nash 1994:152). En suma, el sarcasme té una intenció versemblantment sincera i això no és pas "decaure". Alguns especialistes italians estableixen axiologies i si, en comparació amb la ironia, el sarcasme té per a alguns un valor més baix, per a altres l'humor el té més alt. Segons escriu Marina Mizzau: "L'ironia si alza di livello, diventa umorismo, quando il meccanismo antifrastico si allontana da ogni sospetto di automatismo e sfrutta la situazione particolare per alludere criticamente a qualche sistema di valori generalizzato" (Mizzau 1989:40). Ara bé, sí que podem considerar, per exemple, la narració espriuana que hem citat, "el remot ritme de bombes", com una antífrasi. Dins les diverses tradicions literàries europees pot ser que hi hagi una superioritat o inferioritat "moral" d'algunes modalitats retòriques o conceptuals respecte a d'altres. Cal dir que l'opinió de Mizzau ve d'una llarga tradició que es remunta a l'època romàntica, quan, per exemple, Søren Kierkegaard podia escriure: "[...] Lo *humour* contiene una scepsti assai più profonda che non la ironia: qui tutto verte, infatti, non già intorno alla finitezza, bensì intorno alla peccaminosità" (Prezzo 1994:26). El que m'interessa subratllar és com, sia l'aspecte "sarcàstic" sia l'"irònic" (definitivament no tant l'humorístic), corresponen a la trajectòria de l'obra espriuana en general i a algunes narracions d'*Aspectes* en particular, tot confirmant els plantejaments de Ferrater Mora: "El ressorgiment continu de la vida catalana per damunt l'onada de la fatalitat i de la tragèdia prové en gran part d'aquesta actitud irònica adoptada [...], actitud que seria erroni estimar com a merament negativa, perquè les úniques coses que nega són la falsia i l'aparença" (Ferrater Mora 1980:100). Un gran ironista de la literatura catalana, Josep Pla, en subratlla l'aspecte sarcàstic al seu *Homenot* dedicat al poeta de Santa Coloma de Farners. Josep Pla va escriure aquest text l'any 1959, quan encara quedaven per publicar algunes de les obres cabdals d'Espriu: el solitari de Palafrugell fa servir molts cops l'adjectiu "sarcàstic", no pas "irònic" naturalment (Pla 1975:228, 231, 232, 233, 234), tot referint-se a la manera irònica espriuana. La seva conclusió

² I fins i tot podríem arribar a la definició moralista, segons una línia diguem-ne "nacional-catòlica" de Santiago Vilas: "*Sarcasmo*. – Abusando de la *mordacidad* y del *retintín* pleno de *causticidad* – derivados de la degeneración de la ironía y de la sátira– llegamos al sarcasmo, la burla grotesca [...] y a la *morbosidad*" (Vilas 1968:97).

és que el sarcasme diguem-ne “al·ludit” espriuà és una manera típica dels escriptors que viuen en una situació faltada de llibertat:

No esperéssiu pas, doncs, que aquest potencial de sarcasme que porta Espriu se li manifesta en forma de pamflet o en una forma o altra de precisió dialèctica. Quan vol dir una cosa sobre el seu temps utilitza un circumloqui generalment remot: ho fa dir als personatges de l'Antic Testament. En els països crònicament faltats de llibertat [...], la tradició literària no pot ser més que aquesta. Espriu s'hi mou perfectament bé. S'hi ha adaptat potser perquè no ha tingut més remei. (Pla 1975:232)

Al seu *Homenot* Pla comenta sobretot el conte *Tres sorores* i la peça dramàtica *Primera història d'Esther*, que representen una altra etapa, molt diferent de la primera (els “anys d'aprenentatge”):

Hem passat del tètric funerari, mortuori, de la primera etapa a una crepitació crítica, no pas morbosa i aviciada, sinó fresca, aèria, divertida – sense ser mai lleugera. Espriu manipula el sarcasme a la manera burgesa, discreta, tractant de passar desapercebut, com un element natural de tertúlia, tractant de donar-li una volada més llarga que l'anèdota precisa que el suscita. (Pla 1975:231)

Crec que Pla, en aquest cas, és força creïble, i malgrat que també sigui veritat el que escriu Pere Ballart (“Pla és un mestre a l'hora de fer-nos adquirir els seus arguments: dissimulant-los, atenuant-los, exagerant-los, oposant-los, retorcent-los”, [Ballart 2005:89]), expressa amb una claredat meridiana la seva opinió sobre l'evolució del sarcasme espriuà (i potser també la ironia) fins a les obres llavors més recents.

Un altre punt que voldríem matisar té a veure amb la suposada “superficialitat” de la ironia. Aquest realment és el programa, seriós i irònic a la vegada, que Josep Pla va proclamar a una celebèrrima entrevista que li va fer en castellà Joaquín Soler Serrano “Yo no creo en las profundidades [...] por esta razón que le decía, porque yo, siendo joven, leí en André Gide que lo más profundo que tiene el hombre es su superficie, o sea la piel” (Soler Serrano 1976a:min. 02:33). El cas d'Espriu és força diferent i les seves raons culturals es troben en el pregó coneixement que tenia dels clàssics, del món clàssic (no tan sols dels seus mites) i del món antic de l'àmbit mediterrani en general (Miralles 1986:243). A *Aspectes* hi ha dues narracions “Orestes” i “Neguit” (Miralles 1986:244-45) que tenen relació amb la tradició clàssica. Darrera i davant del sentit del grotesc, de la ironia, hi ha evidentment un projecte sobre el qual Espriu reflexiona molt, mitjançant el mite, mitjançant la relectura dels clàssics, tot tornant sovint sobre els mateixos temes per tal de no deixar buits. No és, doncs, la “consciència irònica”, estudiada per Jankélévitch, que:

[scherza] con tutti i sentimenti, ma non insiste mai; poiché [...] si articola in delicate allusioni [e] non può essere che superficiale e considera con civetteria la propria frivolezza: la chiama cortesia, buon gusto, e così via. Chi troppo vuole, nulla stringe... ma la coscienza ironica non desidera stringere: preferisce svolazzare di aneddoto in aneddoto, di piacere in piacere, e assaporare tutto senza posarsi da nessuna parte; conosce le premesse di ogni passione, ma solo le premesse. [...] [L]’ironia sostiene i diritti di un “dilettantismo” raffinato e quasi imponderabile che sfiora, l’una dopo l’altra, tutte le tastiere. (Jankélévitch 1987:37)

Potser sigui la mateixa “superficialitat” i “insubstancialitat” del còmic que Bergson defineix així “Il comico è dunque accidentale; resta, per così dire, alla superficie della persona” (Bergson 1990:21) i que procedeix d’una llarga tradició. La ironia espriuana és una ironia que ens porta a deixar de banda les idees rebudes i els tòpics, potser més que l’obra de Pla i tot, on a vegades hi llegim també una voluntat humorística.

4. L’autoironia espriuana

A la darrera part del meu estudi, volia tractar, només superficialment, el tema de l’autoironia que és una forma molt peculiar d’ironia que no sempre acostuma acompanyar els ironistes i que, en canvi, Espriu fa servir força sovint, tant a nivell dels seus textos com de la pràctica pública. De l’actitud autoirònica es desprèn també una modèstia, quasi franciscana. La qüestió, en aquest cas, podria ser una altra: són actituds sinceres? Segons Robert Escarpit, que cita a Joseph Moreau, la situació realment és així:

‘Ironico (ἔϊρων) è colui che nei suoi propositi, diminuisce o riduce la realtà, che rifiuta di ammettere le proprie qualità, che dissimula il suo sapere sotto una finta ignoranza, che si trincera in un atteggiamento puramente interrogativo. La parola ἔϊρων, deriverebbe dal verbo ἔρωμαι che significa interrogare’. (Escarpit 1987:95)

I conclou: “[f]alsa modestia, falsa ignoranza, domande: in questo consiste uno dei comportamenti dell’umorista” (Escarpit 1987:95). Naturalment Espriu no és pas (ni de molt lluny) un “humorista”, com a mínim a les obres que vam considerar. El que constata Escarpit és, em sembla, que un humorista és també un ironista. Però sembla clar que un ironista no és necessàriament un humorista. Veiem ara alguns exemples de l’autoironia espriuana. Aquests exemples no vénen de textos de la dècada dels anys 30 sinó que pertanyen a èpoques més recents de la seva obra i van enllaçats amb la creixent importància del paper públic del poeta. L’any 1980 Espriu escriu sobre el seu propi tarannà poètic: “La meva poesia, en la molt arriscada suposició que ho sigui –i aquesta no és una falsa modèstia– és tibant però senzilla, per al qui es mo-

lesti a investir-la ordenadament i no” (Espriu 2013b:683). Encara més punyent serà a propòsit de l'èxit de la seva obra. Cito un fragment prou significatiu de l'entrevista que li va fer Joaquín Soler Serrano l'any 1976:

Soler Serrano: Habría quizá que hacer un inciso aquí para decir que, a pesar de la enorme importancia de la figura de Espriu, no es un escritor que viva de la pluma.

Espriu: No, en absoluto. Si tuviera que vivir de la pluma o hubiera tenido que vivir de la pluma, haría muchos años que estaría reducido a un estado ya no caquéctico, sino absolutamente esquelético y difunto. Ya estaría reducido a polvo. (Soler Serrano 1976b:min. 53:00)

I no només pel que fa a la seva obra i la seva poesia, exerceix l'autoironia també sobre la seva pròpia personalitat (i, com veurem, amb un rerefons anti-planità). Explica Espriu a una carta (1970) que durant una estada a Venècia va anar a parar a una fonda, prop del Ponte delle Guglie, regentada per una senyora que es deia Ernesta Bacco (que trobarem com a “personatge” al poema XIII de *La pell de brau* i a “Dànae” de *Les roques i el mar, el blau*) i aquesta senyora:

em va semblar una tronada i potser ja jubilada “donna di mal affare” (i potser que sí que ho era o ho havia estat), en les mans – per dir-ho d'alguna manera – de la qual vaig témer de deixar, no la meva més que problemàtica virtut, sinó, simplement, la bossa i potser la vida. (Martínez-Gil, 2005:94-95)

5. A tall de conclusió

La qüestió que cal subratllar té a veure amb la “credibilitat” de l'ironista que, com dèiem, per tal de ser creïble (i si pretén assolir una objectivitat total amb la realitat) ha de ser autoironista, o, com a mínim, intentar-ho. A l'obra d'Espriu trobem una consciència clara de les implicacions de la ironia i, molt al contrari d'allò que escriu Northrop Frye (“El novelista irónico, pues se menosprecia a sí mismo y, al igual que Sócrates, pretende no saber nada, ni siquiera que es irónico. Una objetividad total y la supresión de todo juicio moral son esenciales a su método” [a Booth 1989: 14]) Espriu vol ser “irònic” i ho sap, com la Carlota del pròleg de *Miratge a Citea* que “procura de desfressar [les seves preferències] i escamotejar-les sota una suau ironia impalpable” (Espriu 2013a:258). És una ironia reminescent, al·ludida i transparent. Potser no sigui una “ironia implacable”, com escriu Olívia Gassol (2005:64) i seria interessant poder endinsar-nos en aquesta qüestió filològica que canvia tan radicalment el tarannà irònic del poeta, però potser es tracta només d'un lapsus freudià ben irònic, per cert.

Referències bibliogràfiques

- Ballart, Pere. 2005. "Teoria i pràctica de la ironia planiana." *Els Marges* 77: 75-90.
- Banfi, Emanuele (ed.). 1995. *Sei lezioni sul linguaggio comico*. Trento: Dipartimento di scienze filologiche e storiche.
- Bergson, Henri. 1990. *Il riso*. Milano: SE.
- Booth, Wayne C. 1989. *Retórica de la ironía*. Madrid: Taurus Humanidades.
- Castellanos, Jordi. 1991. "C. A. Jordana i Salvador Espriu." *Els Marges* 43: 69-76.
- Escarpit, Robert. 1987. *L'humour*. Roma: Lucarini.
- Espriu, Salvador. 2013a. *Prosa narrativa*. G. Gavagnin & V. Martínez-Gil (eds.). Barcelona: La Butxaca.
- . 2013b. *Ocnos i el parat esglai*. Ramon Balasch & Mireia Mur (eds.). Barcelona: Balasch editor.
- Ferrater Mora, Josep. 1980. *Les formes de la vida catalana*. Barcelona: Ed. 62.
- Gassol Bellet, Olívia. 2005. "La sàtira i l'humor en la narrativa espriuana dels anys 30." *Els Marges* 75: 63-72.
- Guillamon, Julià (ed.). 2013. *Espriu: L'escriptor compromès, el místic, el gran sarcàstic*. Barcelona: Galaxia Gutenberg – Cercle de lectors.
- Hutcheon, Linda. 1995. *Irony's Edge: The Theory and Politics of Irony*. London: Routledge.
- Jankélévitch, Vladimir. 1987. *La ironia*. Fernanda Canepa (ed.). Genova: il Melangolo.
- Martínez-Gil, Víctor. 2005. "Cartes de Salvador Espriu a Vilama Devi i a Manuel Seabra." *Els Marges* 76: 79-104.
- Miralles, Carles. 1986. "El món clàssic en l'obra de Salvador Espriu." A *Eulàlia. Estudis i notes de literatura catalana*. 241-271. Barcelona: Edicions del Mall.
- Mizzau, Marina. 1989. *La ironia. La contraddizione consentita*. Milano: Feltrinelli.
- Nash, Walter. 1994. *The language of Humour. Style and technique in comic discourse*. London / New York: Longman.
- Pérez Escalera, Miquel. 2005. "Els usos del grotesc a *Ariadna al laberint grotesc*". In Martínez-Gil, Víctor -Noguera, Laia (ed.). 157-173. *Si de nou voleu passar. I simposi internacional Salvador Espriu*. Barcelona: Centre de Documentació i Estudi Salvador Espriu – Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- Pla, Josep. 1975. "Salvador Espriu." *Homenots. Quarta sèrie*. "Obra completa, XXIX". Barcelona: Destino.

- Pons, Agustí. 2013. *Espriu, transparent*. Barcelona: Proa.
- Prezzo, Rosella (ed.). 1994. *Ridere la verità. Scena comica e filosofia*. Milano: Cortina.
- Soler Serrano, Joaquín. 1976a. *A Fondo. Entrevista a Josep Pla*. [en línia: <https://vimeo.com/70246556>] [consulta: 25/06/2015].
- . 1976b. *A Fondo. Entrevista a Salvador Espriu*. [en línia: <https://vimeo.com/61844214>] [consulta: 25/06/2015].
- Vilas, Santiago. 1968. *El humor y la novela española contemporánea*. Madrid, Ediciones Guadarrama.